
“XONANDALARNING OVOZ ISHLATISH USLUBLARI”

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10578779>

Karimov Abdulxay Tursinovich

Farg'ona davlat universiteti, San'atshunoslik fakulteti Vokal va cholg'u ijrochiligi kafedrasida dotsenti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xonandalarning ijrochilik masalalari va unga oid bilimlarini rivojlantirish, xonanda ijrochiligida “Ustoz-shogird” anʼanalari, ijrochilikning yangi uslublari, bugungi kunda sanʼat sohasida ijroviy uslublarni rivojlantirishning muhim masalalari toʻgʻrisidagi fikr-mulohazalar yoritib berilgan.

“ГОЛОСОВЫЕ СТИЛИ ПЕВЦОВ”

АННОТАЦИЯ

В данной статье освещаются вопросы исполнительства певцов и развития их знаний, традиции «Мастера-Ученика» в исполнении певцов, новые стили исполнения, а также важные вопросы развития исполнительских стилей в сфере искусства сегодня.

“VOICE STYLES OF SINGERS

ABSTRACT

This article highlights the issues of performance of singers and the development of their knowledge, the traditions of "Master-Apprentice" in the performance of singers, new styles of performance, and the important issues of developing performance styles in the field of art today.

Kalit soʻzlar

Vokal, ijrochilik saviyasi, ijrochilik tarixi, ovoz uslublari.

Ключевые слова

Вокал, уровень исполнения, история выступлений, стили голоса.

Key words

Vocals, performance level, performance history, voice styles.

KIRISH

Yangilanayotgan O'zbekistonimizda barcha sohalar qatorida musiqa san'ati zamonaviy talablar asosida rivojlanib bormoqda. Bu borada musiqa ta'limini tashkil etish tubdan yangilanganligini va uning sifat samaradorligi oshib borayotganligini ta'kidlash joiz. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil, 2-fevraldagi PQ-112-sonli "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" [1]gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirzoyoyev tomonidan 2017-yil, 17-noyabrda "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" [2]gi qarorning qabul qilingani musiqa san'atini rivojlantirish yo'lidagi qadalarining olib borilayotgan ishlarning yaqqol tasdig'idir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ta'lim berish jarayonida "Xonandalik asoslari" fani muhim o'ringa ega, chunki u kasb yuzasidan olinayotgan bilimga amaliy tushuncha bera oladi. Talabalarga vokal san'atini o'rgatish jarayonida hamma xonanda - o'qituvchilar to'rtta bosh tamoyilga asoslanadi:

1. Ta'limda ketma - ketlik va uzluksizlik tamoyili. Bu umumpedagogik tamoyil bo'lib, u ta'lim jarayonida soddadan - murakkabga asoslanadi. Uzluksizlik hamma narsada zarur - xonandaning diapazonini kengaytirishda ham, mashqni murakkablashtirishda ham, repertuar tanlashda, ruhiy kechinmada lirikadan dramatik asarlarga (his - tuyg'ular cho'qqisiga), repertuarni kuchaytirilishi ovozni yo'qolishiga olib boradi. Talabalar bilan mashg'ulotlarda ovozning sifati, toblanishi, tebranishi, uzoqqa yetishi haqida qayg'urish kerak. Repertuarni kuchaytirishga yo'l qo'ymaslik kerak.

2. Badiiy - musiqa va vokal texnik tamoyillarining birligi. Xonandani qoida bo'yicha tarbiyalash uchun bir vaqtning o'zida ikki muammoni hal qilish talab qilinadi: ijro etish apparatini qurish - demak xonandani professional ovozini hosil qilish va unda aytishni mashq qilish. Bu ikki masala bir vaqtda bir - biriga bog'liq holda amalga oshiriladi. Har qanday, hattoki, eng soddaga ko'nikmani elementar ijro etish uchun avvalo, ovozga ishlov berish, shundan so'ng ijro mahoratini egallash kerak, deb o'ylagan katta xatoga yo'l qo'yadi. Busiz aktyor -xonandani tarbiyalash mumkin emas.

3. Alohida yondoshuv tamoyili. Xonanda - bu o'ziga xos musiqiy asbob. Hammasi juda alohidalikni talab qiladi. O'zgaruvsiz (dogmatik) ko'rsatmalar vokal pedagogikasiga zarar yetkazadi. har bir o'quvchining imkoniyat darajasi har xil bo'ladi, chunki uning ovozini kuchi va chidamliligi shaxsiy xarakteriga boliq. Ayniqsa, uning ruhiy xususiyatlarini bilish va ularga ahamiyat berish, ovozga ortiq ruhiy taosir ko'rsatmaslik kerak. O'quvchi xarakteri hamma sohada mustaqil ravishda ovozning mayinligida ham, kengligida ham, quvvati, chidamliligi, sifatida

hamda isteododli, serg'ayrat, hayoli, irodali yoshlarda ochiq - oydin namoyon bo'ladi. Shu sababli darslarni yuqoridagilarni e'tiborga olgan holda o'tkazish kerak.

4. Muntazam mukammallikka erishish tamoyili. Bu tamoyil oxirgi 15 yildan beri ovoza qilingan. Agar o'quvchi o'z ustida mustaqil ravishda shuullanmasa pedagog mashulotlarida bergan bilimining o'quvchiga foydasi bo'lmaydi. Taolimning so'nggi jarayonlarida talabaning mustaqil tayyorlanishiga alohida ahamiyat beriladi.

NATIJALAR

Bugungi kunda shu sohada oliy ta'lim muassasini muvaffaqiyatli bitirgan talabalarga Davlat Attestatsiya komissiyasi xulosasiga ko'ra doira va urma zarbli cholg'ular bo'yicha bakalavr hamda magistr akademik darajalari berilmoqda. Hozirda ular Respublikada hamda xorijiy mamlakatlarning ijodiy jamoalari va ta'lim dargohlarida samarali faoliyat olib bormoqdalar. O'zbekistonda barcha sohalar qatorida musiqa san'ati zamonaviy talablar asosida rivojlanib bormoqda. Bunda musiqa ta'limini berish tubdan yangilanganligini va uning sifat samaradorligi oshib borayotganligini ta'kidlash joiz. Yangi davr doira cholg'u ijrochiligida individual ijro uslublari tarkib topdi, doira ijrosiga doir o'nlab o'quv qo'llanmalari yaratildi.

Faqat o'qib o'rganish, izlanish, ijod qilish, mashq va ustozlardan saboq olish bilangina doira ijrosi mahoratini egallash mumkin. Bugungi yosh doira ijrochisi shunchaki ijrochi emas, u salohiyatli va ijodkor shaxs bo'lishi lozimdir.

"Kuylay oladigan kishi, oldindan, ya'ni tovush hosil bo'lish momentidan avval mushaklarni ma'lum va oldindan belgilangan musiqiy tonni amalga oshirish uchun barcha mushaklarni qay tarzda yetkazishni biladi; u hatto mushaklar bilan, ovoz yordamida o'z tafakkuri uchun kuylash mumkin, istalgan tanish qo'shiqn mashg'ulotlar vaqtida vokal pedagog o'quvchi texnologiyasini tahlil qiladi: uning ovoz apparati ishini o'z mushaklarida tasavvur qiladi. O'quvchi kuylaganda vokal pedagog hamma vaqt u bilan birga ichida kuylaydi va shu sababli kamchiliklarni to'g'rilash uchun kerakli mushak usulini aytib bera oladi. O'quvchi esa boshqa xonandaning vokal texnologiya xususiyatlarini o'z ovoz apparati mushaklari vositasida xis etgandagina idrok eta oladi. Tovush va ovoz apparati ishi haqida tasavvurlar o'rtasidagi o'zaro uzviy aloqalami ayrim xonandalar chiqish oldidan to'g'ri xirgoyi uchun, energiyasini sarflamay qo'llashdadir. Yaxshi xonanda kuylaganini diqqat bilan tinglash apparat ichki kuylash tufayli kuylovchi holatga kelishi uchun yetarli. Faol ichki kuylash ovoz apparatini amalda ovoz chiqarib kuylash kabi qizdira oladi. Bu o'zaro aloqa asosida chiqishdan oldin hech qachon yomon kuylash, noto'g'ri jarangini eshitmaslik kerak. Ko'p tinglash ham mumkin emas, toki ovoz apparati ko'p musiqa eshitishdan toliqishi mumkin. Fiziologik tomondan xonandaning vokal eshitish asosida qobiqda bir vaqtda ta'sirlangan

uchastkalar orasidagi reflektor aloqalar hosil bo'lishi yotadi. Kuylash chog'ida xonanda o'z ovozi eshitadi, ovoz apparati ishi haqida kinestik tasavvur oladi; turli vibratsion hodisalarni sezadi, agar oyna oldida kuylasa, o'z harakatlarini ko'radi. Bir so'z bilan, turli xil hislarning butun kompleksi bir paytda va ko'p marta harakat qilgani bois bu barcha hislar o'rtasida mustahkam aloqa hosil bo'ladi.

Vokal harakatlarni sezgi organlari kompleksi boshqaradi. Shu sababli har bir xonanda nafaqat o'zi chiqarmoqchi bo'lgan jarangini ichki eshitish bilan eshitadi, balki sezadi qam. Har bir xonanda "vokal jarangining tana sxema" sig'a ega, unga turli organda va ovoz apparati qismlaridan turli sezgilar kiradi. Shunga ko'ra, vokal texnikasining turli tiplari bu sezgilar tizimida turlicha aks etadi.

Xonanda sezgilari ancha indiviudal bo'lsa-da, ular orasidan u yoki bu jarang tili uchun xarakterlarini ajratish mumkin. Bu ovoz hosil qilish texnikasi tiplarini ular keltirib chiqargan sezgilarga ko'ra tadqiqotchisi Raul Yusson o'z imkonini berdi. Sezgi organlari butun ansambli tovush hosil bo'lish momentida harakatga kelganiga qaramay, ularning ayrimlarigina tovush hosil qilish ustidan ongli nazoratda qatnashadi.

Yuqorida aytilganidek, katta e'tibor qaratiladigan sezgilargina yaxshi rivojlanadi. Faollik, qaysidir analizator faoliyatiga eotiborni jamlash, aynan shu analizatorning umumiy kompleksda ustuvor rivojlanishga olib keladi. Shu sababli jarangning "tana sxemasida" birinchi planda sezgirlikning turli ko'rinishlari bo'sh, boshqalarda rezonator sezishi. Agar shogird e'tibori asosan rezonator sezgilarga qaratilgan bo'lsa, ular vokal sxemada rivojlanganligi va yorqinligiga ko'ra ustuvor o'rin tutadi. Bordi- yu, nafas apparati ishini mushak sezishga e'tibor qaratilsa, demak, ular umumiy kompleksda yetakchilik qilishi mumkin.

MUHOKAMA

Ovozni qo'yish - kuylovchining eshitish va mushak ko'nikmalarini rivojlantirish jarayoni, yaxshi xonandalik odatlarini ishlash. Kuylashga o'rgatishda asosiy vazifa - ovoz va eshitish, badiiy didni rivojlantirish. Tovush ustida ishlash jarayonida to'g'ri xonandalik ustanovkasi, nafas tayanchi ko'nikmalari egallanadi, nafasni to'qri taqsimlash, to'qri xonandalik pozitsiyasi o'rganiladi, bu ovozning jarangliligi, parvozliligi, yiiqligi kabi sifatlarni baxsh etadi.

Vokal mashulotlari boshida, odatda ovoz apparatini "qizdirilgan", vokal ko'nikmalarini shakllantiradigan va rivojlantiriladigan mashqlar bajariladi.

Cholg'u asbobi jo'rlogisiz kuylash solo kuylash sinfida o'qish mazmuniga kirgan maxsus ko'nikma bo'lib, bunday kuylash jarayonida xonandalik tovushning tembr, dinamik va tovush balandligi haqidagi eshitish tasavvurini komponentlari rivojlanadi.

Kuylash faoliyatining amaliy turi sanaladi. Vokal o'qitish ko'p jixatdan xonandalik ovoz hosil qilish, amaliy kasbiy ko'nikmalarini takomillashtirishdan iborat bo'ladi.

Kuylashga o'rgatishda ovoz apparati a'zolari kuylovchilik vazifalariga maxsus moslashtiriladi. Kuylovchilik tovushi, jarang xarakteri haqidagi tasavvurlar musiqiy - mazmunli ifodalilik bilan belgilanadi va ovoz apparati ishiga taosir etadi.

Vokal jarangi ifodaliligi, tovush sifati vokal - texnik ko'nikmalar: nafasni rezonatorlar ishi, talaffuz apparatini egallashga bog'liq. Biroq texnik ko'nikmalarni shakllantirish emotsional yo'nalish va badiiy ifodalilik bilan birga olib borilishi lozim.

Xonandalik ovozga kasbiy talablar bu jarangdorlik, parvozlilik, yaqin chiroyli jaranglash. O'qitishning boshlang'ich bosqichida vokal - texnik ish ustuvorlik qiladi. Ovozning asosiy boshqaruvchisi (regulyatori) eshitish sanaladi. Ovoz va eshitishni rivojlantirish kuylashga o'rgatishdagi asosiy vazifa. Kuylovchilik tovushi turli xususiyatlarini eshita olish, uni shu xususiyatlariga ko'ra taniy olish, ya'ni ovoz apparati ishiga ko'ra tanish vokal eshitish deyiladi. Tovush hosil qilishda nafas olish muhim omil sanaladi.

Xonandalik nafas olishi.

Xonandalik nafas olishni rivojlantirish kuylash asosi sifatida kuylovchilik tovush ustida ishlash jarayonida kechadi va asta -sekin, sistemali tarbiyalanadi. U bir maromda, erkin, ovoz hosil qilishda qatnashuvchan barcha sistemalarning tabiiy muvofiqlashuviga ko'maklashadigan bo'lishi kerak. Faqatgina kuylash bilan bog'liq tashkil etilgan, tinch nafas olish "tayangan" tovush uchun sharoit yaratiladi. Bunday tovush to'liq va chiroyli eshitiladi.

Ovoz hosil qilishdan oldin nafas olinadi nafasning bu fazasini nazorat qilish mumkin, bu o'qitish uchun juda muhim. Xonandalik nafas olish jarayonida o'pka havoga to'ladi va ovoz apparati ovoz hosil qilishga tayyorlanadi. Xonandalik nafasi shovqinsiz ancha chuqur, yarim esnash tuyg'usi bilan olinadi.

Xulosa

Bugunga qadar xonandalik maktablari ancha rivojlanib kelganmoqda. Kuni kecha muhtaram prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev aytganlaridek maqom, ashula va baxshichilik san'atini yanada rivojlantirish yo'llarini jadallashtirishimiz kerak deb vazifa berdilar. Bundan ko'rinib turibdiki, dunyo miqyosida o'zbek musiqa san'atimiz yuksak natijalarni zabt etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qaxxarov N.V. Vokal asoslari. O'quv qo'llanma. Toshkent. 2008. 314 b.

2. Umarov M. Estrada va ommaviy tomoshalar tarixi. Darslik. Toshkent. Yangi avlod asri. 2009. 304 b.
3. Mirzayeva N.A. Xonandalik uslubiyoti asoslari. Ma'ruzalar matni. Toshkent. 2008. 48 b.
4. Omonullayeva D. Estrada xonandaligi. O'quv qo'llanma. Toshkent. 2007. 110 b.
5. Abduvali o'g'li, A. A. (2023). XX ASR MUSIQA SAN'ATI RIVOJINING BA'ZI XUSUSIYATLARI. *Gospodarka i Innovatsje.*, 35, 729-734.
6. Абдусатторов, А. А. Ў. (2023). ЎРТА ОСИЁ ХАЛҚ ЧОЛҒУ ОРКЕСТРЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ. *Science and innovation*, 2(Special Issue 5), 521-526.
7. Бурхонов, Р. М., Алиев, С., Габриэлян, С., & Гиенко, Б. ЎРТА ОСИЁ ХАЛҚ ЧОЛҒУ ОРКЕСТРЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ Абдусатторов Абдужалил Абдували ўғли.
8. Abdusattorov, A. (2023). MUSIQA DARSLARI JARAYONIDA KOMPYUTER TEXNALOGIYALARIDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI. *Наука и инновация*, 1(9), 8-12.
9. Abdusattorov, A. (2023). TORLI KVARTET UCHUN ASARLAR YARATISHNING METODOLOGIK BOSQICHLARI. *Наука и инновация*, 1(9), 4-7.
10. Абдусатторов, А. А. Ў. (2022). БАСТАКОРЛИК ИЖОДИДА МУСИҚА ФОЛЬКЛОРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 602-605.
11. Abdusattorov, A. (2020). About Makom Melodies Adapted for Orchestra of Uzbek Folk Instruments. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 2(11), 28-30.
12. Adiljanovna, A. M., Nurullaevna, N. M., Abdumalikovna, Y. D., Sharobidinovich, M. J., Abdusalil Abduvalio'g'li, A., & Behzod Asqaralio'g'li, T. (2021). Academic Yunus Rajabi and His Scientific Heritage. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 9092-9100.